

Проблеми загальної та педагогічної психології, т. XII, ч.5

ББК 88я43

ISSN 2077-2289

П 78

Наукове видання

Видається з 1999 р.

Друкується за ухвалою Вченої ради

Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України

Свідомство про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації серія КВ № Т5089-3661Р від 21.04.2009 р.

Редакційна колегія:

С.Д. Максименко (гол. ред.), дійсний член НАПН України,
докт. психол. н., **М.-Л.А. Чепа** (заст. гол. ред.), канд. психол. н.,
Ю.І. Рогодєвський (відповідальний секретар), канд. психол. н.,
Н.М. Бугайова (відповідальний секретар), канд. психол. н., **Н.В. Чепелєва**,
член-кор. НАПН України, докт. психол. н., **М.Й. Боришевський**, член-кор.
НАПН України, докт. психол. н. **В.О. Моляко**, дійсний член НАПН
України, докт. психол. н. **Г.О. Балл**, член-кор. НАПН України,
докт. психол. н. **Н.Ю. Максимова**, докт. психол. н. **С.І. Болтівець**,
докт. психол. н., професор. **В.В. Клименко**, докт. психол. н., професор.
В.В. Москаленко, докт. філософ. н., професор.

ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка
НАПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т. XII, част. 5. – К., 2010. –
372 с.

У збірці висвітлюються актуальні проблеми загальної та педагогічної
психології. Збірка адресована як фахівцям, так і тим, хто цікавиться
сучасним станом психологічної науки.

Внесено до оновленого переліку наукових фахових видань України
постановою президії ВАК України від 10.03.10. №1-05/2.

О.І. Кузьменко - літературний редактор

В.С. Пастушенко - технічний секретар

О.І. Кузьменко - коректура

© Інститут психології ім. Г.С. Костюка — підготовка, впорядкування,
2010

© «ГНОЗИС» — видавництво 2010.

ЗМІСТ

В.Ф. Моргун Психологічна Полтавщина: історія і сучасність.....	7
Н.М. Атаманчук, А.В. Пасічніченко Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку.....	23
Г.О. Балл, В.О. Медінцев «Особистість» як категорія і як поняття.....	27
М.В. Бастун Можливості застосування діалого-культурного підходу у сходознавчій освіті.....	35
Н.А. Бастун Вчення про вищі психічні функції у контексті пошуків школи діалогу культур.....	43
Л.Є. Бегеца Соціально-психологічне сприйняття ролей практичного психолога.....	50
Н.О. Беседіна Взаємозв'язок готовності до ризику та тривожності у юнацькому віці.....	59
О.С. Блинова Психологічна культура: аналіз змісту поняття.....	65
О.О. Буковська Психологічні особливості наративів.....	72
І.О. Вахоцька Головні фази інноваційної діяльності.....	83
П.В. Гаркавенко Проблеми вдосконалення професійної орієнтації підростаючого покоління.....	90
Н.О. Гончарова Особливості психолого-педагогічного супроводу вибору професії.....	95
Ю.Л. Горбенко Проблема взаємобумовленості свідомих та підсвідомих компонентів ціннісних орієнтацій.....	102

6. Моргун В.Ф. Психологічний супровід професійної орієнтації // Психолого-педагогічний супровід профілізації освіти: теорія і практика. – Полтава, 2008. – С. 29-31.

7. Мухина В.С., Горянина В.А. Развитие, воспитание и психологическое сопровождение личности в системе непрерывного образования: концепция и опыт работы. – М., 1997. – С. 4-12.

В статье рассматриваются особенности психолого-педагогического сопровождения выбора профессии личностью. Анализируются задачи, этапы, уровни и методы психологического сопровождения профессиональной ориентации, раскрываются типичные формы учебной работы, которые способствуют оптимизации дальнейшего самоопределения личности.

Ключевые слова: выбор профессии, психолого-педагогическое сопровождение, субъект профессионального выбора, профессиональное самоопределение, профессиональная ориентация, жизненная перспектива, профессиональный план.

In article features of psihologo-pedagogical support of a choice of a trade by the person throughout a course of life are considered. Problems, stages, levels and methods of psychological support of vocational counselling are analyzed, typical forms of study which promote optimisation of the further self-determination of the person reveal.

Keywords: a trade choice, psihologo-pedagogical support, the subject of a professional choice, professional self-determination, vocational counselling, vital prospect, the professional plan.

Ю.Л. Горбенко

ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОБУМОВЛЕНОСТІ СВІДОМИХ ТА ПІДСВІДОМИХ КОМПОНЕНТІВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ

Стаття присвячена аналізу поняття ціннісна орієнтація та визначенню взаємозв'язків свідомих та підсвідомих компонентів ціннісних орієнтацій. У роботі розкривається взаємообумовленість свідомих та підсвідомих компонентів ціннісних орієнтацій.

Ключові слова: цінність, ціннісна орієнтація, компоненти ціннісних орієнтацій

Постановка проблеми. Визначення взаємозв'язків свідомих та підсвідомих компонентів ціннісних орієнтацій фактично є спробою вирішити одвічну проблему взаємообумовленості свідомості та підсвідомих структур. Ці питання відносяться до основних питань побудови психологічної науки.

У поняття "свідоме", "несвідоме" і "підсвідоме" при обґрунтуванні теоретичних положень у кожному конкретному випадку вкладався різний

якщо, що не давало можливості зрозуміти, чи йде мова у всіх випадках про одне й те ж саме явище або ж варіації у використанні термінів мають принципове значення.

Аналіз досліджень і публікацій та виклад основного матеріалу.
О.І. Асмолов для того, щоб показати надмірну перевантаженість фундаментального поняття “установка” приводить довгу низку термінів, що періодко розглядаються як синоніми цього поняття, які відображають у концептуальному апараті різні напрями та багатоманітні прояви установки як формування готовності до реагування: “установка (Einstellung або set), поза, очікування, намір, нервова установка, підготовча установка, моторна установка, сенсорна установка, установка свідомості (Bewusstseinslage або conscious attitude), диспозиція, детермінуюча тенденція, цільова установка (goal set), задана установка (Aufgabe або task-set), квазіпотреба, інформаційна модель, прогнозування вірогідності, антиципація, гіпотеза, схема, валентність, вектор, функціональна фіксованість, домінанта, акцептор дії, ригідна установка, соціальна установка (attitude), ціннісна орієнтація, установка особистості і т. д.” [2, с. 18–19].

Як бачимо з наведеної цитати, поняття “установка”, “настанов”, “ціннісна орієнтація”, “соціальна установка” можуть використовуватися як синоніми. Щоб мати змогу розібратися в ролі свідомих та підсвідомих компонентів ціннісних орієнтацій, нам буде необхідно проаналізувати сучасні погляди вчених на цю проблему. Існує багато спроб визначити види співвідношень та межі окремого використання цих понять.

У дослідженні К.Д. Давидової поняття “соціальна установка”, “ціннісна установка” і “ціннісна орієнтація” співвідносяться таким чином:

- соціальна установка – це фіксована установка на соціальні об’єкти, що формується на основі єдності потреб, середовища й соціальних очікувань. В основу соціальної установки покладені минулий досвід суспільства (групи) й особистий досвід індивіда;

- ціннісна установка – соціальна установка, спрямована на цінність – значущий для суб’єкта й суспільства об’єкт матеріальної й духовної культури;

- ціннісна орієнтація – це система ціннісних установок особистості, яка характеризує вибіркове ставлення особистості до цінностей, вона складає певну ієрархічно організовану структуру й визначає спрямованість особистості [8].

М.В. Шевчук, продовжуючи дискусію про взаємозв’язок понять “ціннісна орієнтація” і “установка”, стверджує, що цей зв’язок виявляється в тому, що і установки, і ціннісні орієнтації виникають на основі потреб і конкретних ситуацій; взаємостосунки між особистістю й суспільством регулюються як за допомогою установок, так і ціннісних орієнтацій, установки виступають як конкретна форма існування й прояву ціннісних орієнтацій, ціннісний підхід є в той же час установочним, а установочний – ціннісним” [28, с. 6]. І далі визначає, що представники психологічної школи Д.М. Узнадзе позбавляють цю теорію можливостей бути застосованою для вивчення регуляції вищих

форм діяльності людини, оскільки стверджують про несвідомий характер ціннісних орієнтацій (бо установки особистості не усвідомлюються)" [28, с. 6].

Цю думку підтверджував один із фундаторів теорії несвідомого в радянській психології Ф.В. Басін, але пізніше його погляди змінилися. У хрестоматії "Психология сознания" вміщено його роботу "Бессознательное: природа, функции, методы исследования" в якій він пише, що "величезне значення, роль і смисл уведеної в психологію Д.М. Узнадзе категорії психологічної установки розкривалися далеко не відразу ... Якщо ми вважаємо, що неусвідомлювані психічні процеси, як і усвідомлювані, пов'язані з функцією переробки інформації й на цій основі – з функцією управління поведінкою, то ми вимушені допустити, що не менш інтимно вони пов'язані також з формуванням і використанням психологічних установок, бо без опосередковуючої ролі останніх, без додання установками певного значення сприйнятим сигналам, тобто без перетворення сигналів установками в щось оцінюване, ніякої детермінації сигналами подальшої поведінки відбутися принципово не може. Не важко зрозуміти як усю фундаментальність цього положення для теорії несвідомого, так і те, що імпліцитно таке розуміння вже давно міститься в добре відомому запереченні Д.М. Узнадзе можливості "прямого" (безпосереднього) зв'язку між стимулом і реакцією. Всю глибину цієї думки Д. М. Узнадзе й наслідки, що з неї випливають, ми, проте, мабуть, тільки зараз починаємо як слід зрозуміти" [18, с. 251].

Необхідно звернути увагу на те, що в наведеному висловлюванні Ф.В. Басін підкреслює думку про таку функцію установок як надання значення сигналам. Фактично йдеться про *підсвідоме оцінювання значущості сприйнятих сигналів для особистості за допомогою установок*, що є однією з функцій ціннісної орієнтації (переробка інформації, що сприймається з точки зору її важливості для особистості).

Відомий український психолог, академік С.Д. Максименко зауважує, що "установка відіграє значну роль у діяльності людини:

- змінює перспективу, у якій сприймається людиною будь-який предметний зміст;

- перерозподіляє важливість різноманітних моментів;

- зумовлює зміну акцентів та інтонацій;

- виділяє істотне інакше – в іншій перспективі, з іншого боку" [12, с. 22–25].

Функція перерозподілу важливості різноманітних моментів у діяльності, запропонована С.Д. Максименком, збігається з уявленням Ф.В. Басіна про функції установок.

Т.О. Перевозна, підтверджуючи цю ж думку, одне із завдань своєї дисертації формулює так: "вивчити усвідомлюваний та неусвідомлюваний рівні ставлення до основних життєвих цінностей" [16, с. 2]. Таким чином, несвідоме оцінювання значущості сприйнятих сигналів для особистості за допомогою установок є підтвердженням існування підсвідомої орієнтації на цінності.

У такій ситуації необхідно визнати й існування підсвідомої ієрархії цінностей. У сучасній науці це існування вже не викликає багато заперечень.

Д.О. Леонтьєв з цього приводу пише, що "усвідомленість не є необхідною умовою особистісної цінності" [10, с. 227]. Він уважає персоніфікацію цінностей рефлексивним процесом, який може не в повному обсязі усвідомлюватись. На його думку "загальним є не факт їх усвідомлення, а те, що вони спрямовані на рішення особливої задачі та розташовані перпендикулярно лінії реалізації життя. ... Це найбільш глибокі, інтимні та індивідуальні структури й процеси, яким просто не має місця у традиційному розумінні свідомості" [10, с. 144].

Засновник диспозиційної теорії В.О. Ядов, який визнає несвідомий характер ціннісних орієнтацій, провів аналіз співвідношення понять "ціннісна орієнтація", "установка", "атитюд".

За концепцією В.О. Ядова, установки мають ієрархічну структуру. До першого, нижчого рівня віднесені елементарні фіксовані установки, які формуються на основі потреб фізичного існування, що задовольняються в найпростіших ситуаціях. Другий рівень структури – це фіксовані соціальні установки, які формуються на основі потреб соціального існування та задовольняються людиною через входження до контактних груп. Як вищий рівень диспозиційної ієрархії була виділена система ціннісних орієнтацій, що детерміновані загальними соціальними умовами життя даної людини.

Із приведених вище міркувань В.О. Ядова стає зрозумілим, що тільки вищі рівні установочної діяльності пов'язані з ціннісними орієнтаціями; він пропонує назвати такі рівні диспозиціями. В.О. Ядов, уводячи нове поняття "диспозиція", зазначає, що термін "диспозиція" більш глибоко, ніж "установка", дозволяє описати складну поведінку людини, вона має найважливішу функцію психічної регуляції соціальної діяльності або поведінки суб'єкта в соціальному середовищі" [32, с. 97].

Розкриваючи відмінність соціальних настанов від психічних установок, використовуючи можливість перекладу на українську мову російського поняття "установка" ("настанова"), В.Т. Ціба фактично намагається ввести нове позначення для інтерпретації ролі та місця установок.

Про психічну установку він висловлюється таким чином: "Установка на відміну від інваріантного соціогенного чинника, що регулює діяльність, – соціальної настанови – не має смислового наповнення та свідомо не регламентує активність. Соціальні настанови принципово відрізняються від психічних установок. ... Соціальна настанова також є фіксованою, проте в тому розумінні, що в ній закладено інформацію про нормативні положення як цінності, що регулюють соціальні відносини, тобто соціальна настанова на відміну від психічної установки є смисловою" [27, с. 371].

Розкриваючи поняття "смилова установка", О.Г. Асмолов, Б.С. Братусь, Д.О. Леонтьєв чітко розмежовують межі використання понять "смысл" і "цінність". Б.С. Братусь, наприклад, розглядає особистісні цінності, як "усвідомлені загальні смислові утворення" [2, с. 133]. Смысл, за його думкою,

може бути як усвідомлюваним, так і неусвідомлюваним, у разі його усвідомлення він стає особистісною цінністю.

О.Г. Асмолов з цього приводу зауважує, що “при достатній розбіжності зовнішньої роліової поведінки людей, їхньої поведінки для інших, яке не є свідомо керованим, і їх дійсних смислових установок, дійсне обличчя людини виявляється схованим не тільки від навколишніх, але й від неї самої” [2, с. 340]. Ці слова підкреслюють можливість існування підсвідомої ціннісної орієнтації.

Необхідно також акцентувати увагу на фундаментальності думки О.Г. Асмолова про механізм зміни смислових установок, за яким “смислові установки особистості перевиховуються, а цільові та операціональні установки перенавчаються” [2, с. 89]. Якщо поєднати смисл двох наведених цитат, то стає зрозумілим, що зміна смислових установок відбувається за умови зміни діяльності.

Зв'язок понять “смісл” і “цінність” яскраво прокоментований В. Франклом. Він пише: “Унікальний смисл сьогодні — це універсальна цінність завтра” [24, с. 296], і тому можемо казати, що зміна ціннісних орієнтацій опосередкована зміною самої діяльності.

Р.С. Немов з цього приводу зауважує, що “практично будь-яку дію людини необхідно розглядати як двоякодeterminовану: диспозиційно й ситуаційно” [15, с. 391]. Він називає диспозиціями психологічні фактори, які визначають із внутрішнього середовища людини її поведінку. Ситуаційний бік визначається силою й частотою актуалізації, а також способом задоволення певної потреби (яка є виявом важливості певної цінності) [15, с. 394].

Визначаючи ці постулати, необхідно відмітити, що *частота виникнення ситуацій, у якій актуалізується певна диспозиція, може стати причиною змін в ієрархії цінностей*, відбитком якої є ця диспозиція. Доведено, що кількість злочинів, здійснюваних підлітками прямо пропорційна кількості переглянутих по телебаченню сцен насильства та вбивств [26, с. 608.]. Фактично йдеться про формування підсвідомої системи установок відносно певних матеріальних та духовних цінностей, що, у свою чергу, може впливати на зміну підсвідомих ціннісних орієнтацій.

На противагу прихильникам теорії “установки”, що стверджують переважно підсвідомий характер ціннісних орієнтацій (оскільки установки особистості не усвідомлюються), існує точка зору, яка відносить ціннісні орієнтації виключно до сфери свідомої діяльності людини. Так, В.В. Сусленко розглядає ціннісні орієнтації як феномен, який виникає на основі установки, *але не рівнозначний їй*, оскільки ціннісні орієнтації — це усвідомлення особистістю свого ставлення до суспільства, до самої себе, до навколишньої дійсності. “Основна функція ціннісних орієнтацій, — підкреслює автор, — регулювання поведінки як усвідомленої дії” [19, с. 88].

Крім крайніх поглядів з приводу усвідомлюваності або неусвідомлюваності ціннісних орієнтацій, існують і інші трактування.

Отже, бачимо, що вчені виділяють три групи ціннісних ісрархій: усвідомлювані (переконання), дійсні (підсвідомі) і декларовані (які не відносяться до смислової сфери).

Ураховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що ціннісні орієнтації — це складне поєднання свідомого процесу оцінювання, вироблення ставлення до певних об'єктів та дій і результату, який виявляється у формуванні певних установок, диспозицій та смислів.

Годі конфліктність ціннісно-смислової сфери може бути описана як протиставлення раніше сформованих диспозицій як підсвідомого компонента ціннісних орієнтацій, з одного боку, та свідомого процесу оцінювання, що є свідомим компонентом ціннісних орієнтацій, з іншого.

Найбільш суперечливим положенням виглядає теза про підсвідомий характер оцінювання та підсвідомий характер ціннісних орієнтацій. У цій ситуації вважаємо за необхідне ще раз звернути увагу на думку Ф. В. Басіна про таку функцію установок, як надання значення сигналам, що є однією з функцій ціннісних орієнтацій.

У цьому зв'язку вважаємо за доцільне процитувати Ф. В. Басіна. Він пише: "Початковим, фундаментальним, багато разів у самих різних формах підтвердженим фактом є те, що неусвідомлювана психічна діяльність здатна виконувати ті ж психічні функції, які ми традиційно розглядаємо як прерогативу пильнуючої свідомості. Це — факт дійсно початковий і дійсно фундаментальний, який лежить в основі всієї сучасної теорії неусвідомлюваної психічної діяльності" [18, с. 245–246].

Доречно нагадати ще одну думку Ф. В. Басіна про форми, в умовах яких неусвідомлювані психічні процеси виконують особливо важливу роль: "це а) переробка на неусвідомлюваному рівні усвідомлено або неусвідомлено сприйнятої інформації з подальшим винесенням усвідомлених рішень; б) роль неусвідомлюваної психічної діяльності у формуванні усвідомлюваного мовного вислову; в) залежність поведінки людини, що продовжується, від її неусвідомлюваних психологічних установок навіть у фазі переключення її уваги на події більшої для неї значущості (феномен "витіснення" переживань від "області ясного усвідомлення"); і, нарешті, г) перебудова під впливом переживань, "витіснених" зі свідомості, "значущості" для суб'єкта усвідомлено або неусвідомлювано сприйманих ним елементів його зовнішнього або внутрішнього світу. До цієї останньої динаміки, яку можна визначити як семантичний аспект виразу несвідомого, слід віднести також неусвідомлюваність людиною ступеня значущості для неї певних фактів і співвідношень, що триває до тих пір, поки через незадоволення якихось її потреб ці співвідношення й факти не починають нею більш менш виразно усвідомлюватися" [18, с. 249].

Таким чином, категорія "ціннісна орієнтація" може бути виражена як через поняття "цінності" і "ціннісного ставлення", так і через психологічні поняття "установки", "ставлення", "особистого смислу", "спрямованості особистості". На нашу думку, використання термінів, які стосуються підсвідомих процесів

(“настанова”, “диспозиція”, “детермінуюча тенденція”, “сміслові структури” та інші), для інтерпретації впливу ціннісних орієнтацій необхідно, коли йдеться про результат свідомого оцінювання та вибору спрямованості на певні цінності.

У свою чергу поняття “переконання”, “смісл” потрібно застосувати до свідомого процесу становлення ціннісних орієнтацій. Необхідно відмітити, що, за поглядом Д.О. Леонтьєва, цінності виступають смислоутворюючими структурами по відношенню до всіх інших.

Ще в 30-х рр. минулого століття Л.С. Виготський писав: “Несвідоме не відокремлене від свідомості якоюсь неспрохідною стіною. Процеси, що починаються в ньому, часто мають своє продовження у свідомості, і, навпаки, багато що свідоме витісняється нами в підсвідому сферу. Існує постійний динамічний зв'язок, між обома сферами нашої свідомості, що ні на хвилину не припиняється. Несвідоме впливає на наші вчинки, виявляється в нашій поведінці, і по цих слідах і проявах ми навчаємося розрізняти несвідоме і закони, що управляють ним” [18, с. 245–246]. Отже, сучасні дослідження підтвердили думку про взаємозв'язки свідомих та підсвідомих компонентів ціннісних орієнтацій.

Висновки. Виходячи з розглянутого вище, можна зробити певні висновки щодо наявності й взаємообумовленості свідомих та підсвідомих компонентів ціннісних орієнтацій та їх структуру.

Ціннісні орієнтації – це процес, у результаті якого відбувається встановлення значимості цінностей для особистості. Процес оцінювання та встановлення значимості може відбуватися паралельно на свідомому та підсвідомому рівні. При цьому можуть утворюватись ієрархії цінностей, які не збігаються між собою.

Підсвідомий компонент ціннісних орієнтацій виявляється завдяки емоційному забарвленню при проведенні певного виду діяльності або розмірковувань про цю діяльність. У деяких випадках блокується діяльність, не сумісна з ціннісними орієнтаціями. Про такі орієнтації можна казати як про систему установок або диспозицій, які виконують посередницьку по відношенню до діяльності функцію.

Свідомий компонент ціннісних орієнтацій включає, в основному, когнітивну складову, задає загальне спрямування діяльності і є способом диференціації об'єктів за їх значущістю. Він може вступати в суперечність із підсвідомими структурами тому, що виховання та соціальна діяльність детермінують розставлення цінностей в особистісній ієрархії з урахуванням соціально схвалених моментів.

Наявність конфлікту між свідомими та підсвідомими компонентами ціннісної орієнтації може бути свідченням про перехідний період у становленні особистості. У разі усвідомлення людного суттєвого незбігу двох компонентів ціннісних орієнтацій включаються механізми психологічного захисту. Відсутність конфліктності свідчить про сформованість особистісної позиції в житті та адаптацію до певного соціального середовища. У подальших дослідженнях з метою підтвердження запропонованих

теоретичних положень було б доречним продовжити розробку методів та методик діагностування свідомих та підсвідомих компонентів ціннісних орієнтацій.

Література

1. Андреева Г. М. Социальная психология. – М., 1980. – 416 с.
2. Асмолов А. Г. По ту сторону сознания: методологические проблемы неклассической психологии. – М., 2002. – 480 с.
3. Битянова М. Р. Социальная психология: наука, практика и образ мыслей. – М., 2000. – 576 с.
4. Василюк Ф. Е. Психология переживания: анализ преодоления критических ситуаций. – М., 1984. – 200 с.
5. Власов П. К. Психология формирования стратегии организации на этапе замысла. – СПб., 2001. – 268 с.
6. Водзинская В. В. Понятие установки, отношения и ценностных ориентаций в социологическом исследовании // Философские науки. – 1969. – № 2. – С. 48–54.
7. Горбов Ф. Д. Я – второе Я. – М., 2000. – 224 с.
8. Давыдова К. Д. Социальная установка и социальная ориентация личности // Социальная психология и философия. – Вып. 3 – Л., 1975. – С. 15.
9. Лебедев В. И. Раздвоение личности и бессознательное. – М., 2002. – 336 с.
10. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. – М., 2003. – 487 с.
11. Логвінова Н. Ю. Відмінності системи цінностей в умовах хронічної психоемоційної напруженості. – Харків, 1998. – 16 с.
12. Максименко С. Д. Особистість людини і регулятори її життєдіяльності. // Безпека життєдіяльності, 2003. – № 3 – С.22–25.
13. Москаленко А. Т. Смысл жизни и личность. – Новосибирск, 1989. – 205 с.
14. Надирашвили Ш. А. Установка и отношение // Понятие установки и отношения в медицинской психологии: Материалы симпозиума 23 – 25.12.1968. – Тбилиси, – 1970. – С. 151 – 163.
15. Немов Д. С. Психология. – М., 1994. – 576 с.
16. Перевозна Т. А. Особливості системи ціннісних орієнтацій у психопатичних особистостях, які реалізували протиправні дії: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – Харків, 1998. – 15 с.
17. Психология личности в трудах отечественных психологов. – СПб. 2000. – 480 с.
18. Психология сознания. – СПб, 2001. – 480 с.
19. Сусленко В. В. Опыт применения системного подхода к анализу ценностных ориентаций.: Автореф. дис. ... канд. филос. наук. – Тбилиси, 1977. – 24 с.

20. Сусленко В. В. Соотношение понятий "ценность", "ценностные ориентации" и "установка" // Вопросы философии и социологии. – Томск, 1986. – С. 86–93.
21. Сухомлинська О. В. Цінності у вихованні дітей та молоді: Стан розроблення проблеми // Педагогіка і психологія. – №1. – 1997. – С. 105–111.
22. Титма М. Х. Усвоение ценностей // Ценностные ориентации личности и массовая коммуникация. – Тарту, 1968.
23. Трапенциере И. Формирование и изменение ценностных представлений (на примере Латвии) // Социологические исследования в Прибалтике – Вильнюс, 1990. – С. 237–241.
24. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М., 1990. – 367 с.
25. Фролова Н. В. Трансформація системи ціннісних орієнтацій на зламних етапах розвитку суспільства (психологічний аспект): Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – К., 1998. – 17 с.
26. Хьел Л. Теории личности. – СПб, 1999. – 608 с.
27. Ціба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз). – К., 2000. – 152 с.
28. Шевчук М. В. Психологічні механізми трансформації ціннісних орієнтацій студентської молоді: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – К., 2000. – 25 с.
29. Ядов В. А. Соотношение ценностных ориентаций и реального (явного) поведения личности в сферах труда и досуга // Личность и ее ценностные ориентации: Информационный бюллетень ИКСИ. – 1969. – № 19. – С. 1–66.
30. Ядов В. А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности // Методологические проблемы социальной психологии. – М., 1975. – С. 1–67, 89–105.
31. Ядов В. А. Социальная идентификация в кризисном обществе // Социологический журнал. – 1994. – №1. – С. 30–42.
32. Ядов В. А. Социологическое исследование: методология, программы, методы. – М., 1987. – 245 с.

Статья посвящена анализу понятия ценностная ориентация та определению взаимосвязи сознательных и подсознательных компонентов ценностных ориентаций. В работе раскрывается взаимная обусловленность сознательных и подсознательных компонентов ценностных ориентаций.

Ключевые слова: *ценность, ценностная ориентация, компоненты ценностных ориентаций.*

This article is about the analysis of concept valuable orientation that to definition of interrelation of conscious and subconscious components of valuable orientations. In the scientific work was opened a problems of mutual conditionality of conscious and subconscious components of valuable orientations.

Key words: *value, valuable orientation, components of valuable orientations.*